

«سیاستگذاری بنادر و جزایر خلیج فارس ارزشمندترین فرصت در تعدیل الگوی سیاست ماندگاری قدرتهای فرامنطقه‌ای در شاهراه انتقال نفت»

دکتر ناهید سجادیان

استادیار گروه جغرافیا دانشگاه شهید چمران اهواز

دکتر محمدعلی فیروزی

استادیار گروه جغرافیا دانشگاه شهید چمران اهواز

مقدمه

مسئله اصلی این تحقیق آن است که امیرنشینان عربی موجود در خلیج فارس اغلب در کشورهای تازه تاسیس یافته اکنون تحت مهاجرت‌های گروه سلطه قرار گرفته اند، آنان ترکیبی هستند از اقوام و ملیتها بر اساس سیستمی طبقاتی، سردرگم از سنتها، عقاید، مدل‌های فرهنگی متفاوت و گاه متضاد منشا گرفته از شرق و غربند.^۱

با استفاده از روش تاریخی و کتابخانه ای الگوهای مداخله و فرض تحقیق مبنی بر نقش ایران در سیاستگذاری بنادر و جزایر در جهت جلوگیری از نفوذ و خشی نمودن الگوی ماندگار بیگانگان بررسی گردید. این تحقیق بر اساس طرح ماندگاری و تغییراتی ساختاری که در منطقه خلیج فارس ایجاد می کند، از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

اهمیت خلیج فارس از دیدگاه برخی نظریه پردازان

خلیج فارس بعنوان منطقه استراتژیک، منطقه عملیاتی نظامی، وجود ذخایر عظیم نفت و گاز و مرکز صدور نفت و ورود کالا با سابقه تمدن بزرگ از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. از نظر اسپایکمن سواحل ایران در خلیج فارس و تنگه هرمز در موقعیت ریملند واقع شده است و امکان برخورد دو قدرت بری و بحری را فراهم می کند.

یوردیس فون ژنوپولیتسین اطریشی در اهمیت این منطقه نظریه «مرکز مرکز» را مطرح می نماید، در مرکز میان دو نوار اروپا و آفریقا و استرالیا و آسیا، سرزمین های روسی سیبری ای واقع شده است و در مرزهای جنوبی آن، خاورمیانه مرکز دنیای قدیم است، مرکزی که در دل آن خلیج فارس قرار دارد و به منزله «مرکز مرکز» شناخته می شود.^۲

مجموعاً این منطقه دارای اهمیت ژنوپولیتیک، ژئواکونومیک^۳ و اکوپلیتیک است.

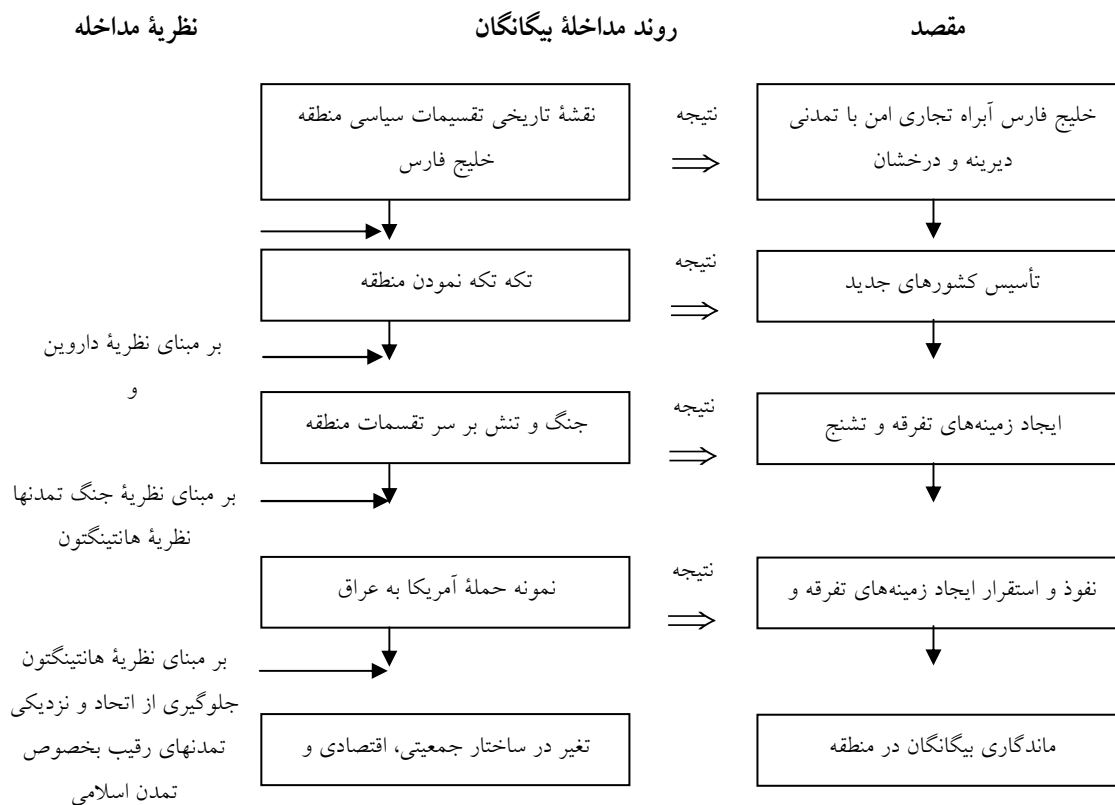
در جغرافیای سیاسی اهمیت منطقه، در هر دوره تاریخی بر مبنای اصل نظری نظریه پردازان و واقعیت های عینی بعنوان منطقه ای ویژه (آفریننده قدرت، منطقه شکننده، منطقه استراتژیک و اکنون براساس نظریه نظریه پرداز غربی ساموئل هانتینگتون «برخورد تمدنها» بعنوان منطقه تمدنی) مطرح گردیده است.

سیاست تبدیل جمعیت خلیج فارس به اقلیتی بومی

قدرتهای جهانی در هر دوره تاریخی بنا بر اهمیت منطقه و بخصوص بمنظور استیلا بر شاهراه انتقال نفت بر مبنای تفکر نظریه پردازان خود با استفاده از روشهای مختلف در منطقه مداخله نموده اند. (شکل شماره ۱)

الگوی شماره ۱- بیانگر روند مداخلات اساسی بیگانگان بر منطقه خلیج فارس

بیگانگان در این دوره بمنظور تحقق نظریه جنگ تمدنها در تضعیف تمدن شرق، اسلامی و کنفوسیوسی^۵ می‌کوشند.

تضعیف تمدنی منطقه بوسیله فروپاشی هویت وجودی ملت‌های منطقه خلیج فارس قابل تحقق است.^۶

مهمترین ابزار فروپاشی هویت وجودی ملت‌ها، تضعیف کمی و کیفی جمعیت‌های بومی است. براساس ارزیابی‌های خوش‌بینانه، تعداد کل جمعیت بومی کشورهای کوچک خلیج فارس حدود ۱۷ میلیون نفر تخمین زده شده است و بخش قابل توجهی از جمعیت غیربومی است. این

جمعیت غیربومی اثر منفی و شگرفی در کشورهای منطقه داشته و جمعیت بومی اینگونه کشورها را با بحران هویتی مواجه نموده است. با تحریم مهاجرت عربهای طالب کار به اینگونه کشورها بخش قابل توجهی از جمعیت مهاجر آمریکایی و انگلیسی و فرانسوی و غیر عرب با توجه به اینکه منابع نفتی و کارخانه و تاسیسات صنعتی کشورهای عرب حوزه خلیج فارس را در دست دارند دست به شهرک‌سازی زده و ماندگار شده اند و بر نفوذ و موقعیتشان در این کشورها به مراتب افزودند.^۷

براساس چنین تغییراتی هویت ملی و هویت مکانی^۸ در اینگونه کشورها تضعیف گردیده و دو شاخص قدرت (وسعت و جمعیت) کشورهای حوزه خلیج فارس تضعیف گردیده و خود باعث عدم امنیت داخلی و منطقه ای خلیج فارس خواهد بود از طرفی موجب تغییرات قابل توجه اقتصادی، اجتماعی و رفتاری توسط قدرتهای فرا منطقه ای در خلیج فارس است.

موقعیت کشور ایران در منطقه خلیج فارس

براساس منبع، خلیج فارس به عنوان یک منطقه ژئوپولیتیک ایرانی-عربی مورد بحث قرار گرفته است.^۹ بنظر می‌رسد نقش جغرافیایی ایران در خلیج فارس بسیار قابل توجه است.

ایران با دارا بودن بیش از یک میلیون و ششصد هزار کیلومتر مربع وسعت به همراه اقلیم ها و آب و هوای متنوع یکی از بزرگترین و معدود کشورهای پنج اقلیمی جهان محسوب می شود که با واقع شدن در هارتلند جهان، از ژئوپولیتیک فوق العاده ای برخوردار است. دسترسی به دریای خزر و خلیج فارس در شمال و جنوب ایران به همراه تسلط بر تنگه هرمز و دریای عمان موجب شده است از دیرباز ایران جایگاه ویژه و ممتازی در منطقه داشته باشد. همچنین منابع گسترده نفت و گاز دارا بودن انواع معادن گسترده و متنوع و قرارگرفتن بر سر چهارراه انرژی جهان جایگاه کم نظیری را از نظر ژئواکونومیک برای ایران رقم زده است.

از سوی دیگر دارا بودن پشتوانه تمدن و فرهنگ چند هزار ساله و سابقه امپراتوری جهانی موجب شده تا فرهنگ و تمدن ایرانی جایگاه ویژه ای در سطح جهان و منطقه داشته باشد. وفور نیروی کار جوان و عدم نیاز به نیروی کار خارجی نیز از دیگر مزایای ایران می باشد.^{۱۰}

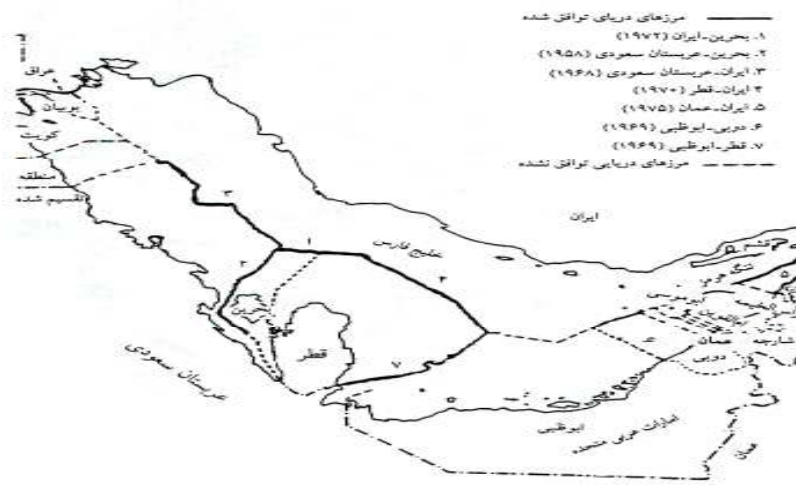
جمهوری اسلامی ایران به تنهایی ۱۳۷۵ کیلومتر به خط مستقیم از دهانه فاو تا تنگه هرمز یعنی ۴۵/۳٪ کل سواحل خلیج فارس را در اختیار دارد و حال آنکه ۶ کشور عربستان سعودی (۱۴/۲)، کویت (۳/۲)، قطر (۰/۵)، عمان (۱/۵)، بحرین (۱/۸) و عراق (۰/۷) مجموعاً کمتر از ۲۸٪ سواحل خلیج فارس متعلق به آنان است. یعنی سواحل استان بوشهر به تنهایی بیش از سواحل عربستان سعودی و یا سواحل کویت - قطر - بحرین - عمان و عراق است.

علاوه بر طول سواحل باید به موقعیت مناسب ایران جهت دفاع از خلیج فارس مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. جمهوری اسلامی ایران با برخورداری از ۲۵ جزیره استراتژیک که از دهانه تنگه هرمز (جزیره هرمز و لارک) آغاز تا شمالی ترین نقطه ادامه می یابد که امروز بخش عمده‌ای از آنان دارای تجهیزات نظامی و بقیه نیز در صورت لزوم قابل تجهیز است. علاوه بر آن بندرعباس، بوشهر، خورموسی سه نقطه دریایی ایران است که پایگاه و مقر نیروی دریایی ایران با ناوها و امکانات مجهز جنگ دریایی است. تجربه ۸ ساله در دفاع و شکست نیروی دریایی عراق و آمریکا توسط این نیروهای بومی ایرانی نمایانگر توان دریایی ایران است.

مضافاً به اینکه جمهوری اسلامی ایران از ۵۳٪ نیروی نظامی منطقه اعم از هوایی، دریایی و زمینی برخوردار است.

اگر از نظر ذخیره گاز و نفت جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با سایر کشورهای عرب حوزه خلیج فارس نگاهی داشته باشیم درخواهیم یافت که از نظر اقتصادی نیز ایران در این منطقه ژئوپلیتیکی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. وجود ذخیره ۴۵/۵٪ گاز خاورمیانه و ۱۴٪ گاز جهان و ۱۵٪ ذخیره نفت حوزه خلیج فارس خود دلیلی بر اهمیت موقعیت ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی ایران در این ناحیه حساس از جهان است.^{۱۱} (نقشه شماره یک)

(نقشه شماره یک) نقشه مرزهای توافق شده کشورهای خلیج فارس

مأخذ: حافظنیا، محمدرضا و مراد کویانی راد، ۱۳۸۳، *افقهای جدید در جغرافیای سیاسی*، انتشارات سمت، صفحه ۱۷۹.

موقعیت و نقش ایران در تعدیل سیاست ماندگاری قدرتهای فرامنطقه‌ای

با توجه به نقش و سهم ایران در خلیج فارس در چند سال اخیر سیاست آمریکا اجرای استراتژی بیگانه نمودن ایران در منطقه طبیعی خودش بوده است.^{۱۲} جنگ و تنش در مرزهای غربی و شرقی ایران (عراق و افغانستان) و رشد و گسترش ناتو به آسیای مرکزی و قفقاز در شمال ایران^{۱۳} و در نهایت تغییر ساختار جمعیتی و به تبعیت از آن ساختار اقتصاد اجتماعی و فرهنگی کشورهای جنوبی خلیج فارس و از بین بردن هویت منطقه ای همگی نشانگر اجراء طرحی برونزا است که به منظور تضعیف ایران به عنوان قدرت منطقه ای و دستیابی بر شاهراه انرژی صورت می‌گیرد.

در صورت تحقق سیاست ماندگاری قدرتهای منطقه ای در خلیج فارس تغییرات حاصل از آن موجب فروپاشی درونی منطقه گردیده و نه تنها موجب تباهی ساختار اجتماعی، رفتاری، عقیدتی و سرزمینی جمعیت بومی در کشورهای جنوبی حوزه خلیج فارس می گردد بلکه امنیت منابع و منافع ایران را نیز به خطر خواهد انداخت.

به نظر می‌رسد ایران بعنوان قدرت مطرح در خلیج فارس با توجه به وضعیت موجود در منطقه نقشی فعالتر باید داشته باشد. ژئوپولیتیک جهانی دهه ۹۰ و آغاز قرن بیست و یکم ایجاد گروه‌بندی‌های منطقه ای را دیکته می‌کند. منطقه‌گرایی یکی از راههای نزدیکی ملتها و دولتها دانسته شده است. همگرایی، آنها در یک رشته زمینه‌ها که مهمترین آنها فرهنگ، امنیت، سیاستهای اقتصادی و گاه رژیم های سیاسی است سطح مشخصی از همسانی را می‌طلبد.^{۱۴} در منطقه خلیج فارس علی‌رغم عوامل مانع سنتی- پیشینی و عوامل ساختاری^{۱۵} (نمونه اختلافات ارضی یا رقابتهای اقتصادی...) که بخش قابل توجهی از آن حاصل توطئه‌ها و اجرای سیاستهای تفرقه‌انگیز استعمارگران بوده است گاه مانع تحقق سیاست منطقه‌گرایی می‌شود. مراجعه به تاریخ همکاریهای ایرانی- عربی در دهه ۷۰ ثابت می‌کند هرگاه شرایط آماده باشد دو طرف می‌توانند بر این اختلاف‌ها چیرگی یابند.^{۱۶}

با توجه به شواهد موجود در رابطه با تغییر بافت در ارکان اساسی کشورهای جنوبی ساحل خلیج فارس توسط بیگانگان و شواهد ماندگاری آنان، ایران با ساختار سیاسی متفاوت و آگاه بر توطئه‌ای ویرانگر به منظور جلوگیری از رشد و توسعه بیشتر جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیگانگان در درون ساختار منطقه در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی باید سیاستهایی اتخاذ نموده و اجرا کند.

میزان تاثیر و تاثرات سیاستگذاری بر بنادر جزایر ایرانی خلیج فارس در هويت بخشی و

امنیت منطقه

کشور ایران بعنوان هسته قدرت علاوه بر اعمال سیاست برون‌مرزی بمنظور تحقق سیاستهای منطقه‌ای با داشتن ۴۵ درصد کل سواحل خلیج فارس یعنی گستره ای به طول ۱۳۷۵ کیلومتر به

خط مستقیم از فاو و تا تنگه هرمز دارای قدرتی بالقوه در تحقق سیاستهای خویش در گستره سواحل خلیج فارس است. گستره سرزمینی و مناطق استقرار گاهی جزایر و بنادر خلیج فارس ابزارهایی بسیار باارزش در هویت‌یابی سرزمینی جمعیت بومی باقی‌مانده در کشورهای همسایه جنوبی خلیج فارس و در نهایت در تامین امنیت خلیج فارس خواهند بود.

در صورت سیاستگذاری صحیح و هدفمند با استفاده از عوامل هویت‌ساز منطقه‌ای از جمله محیط و سرگذشت مشترک، دخاتر عظیم نفت و گاز و امنیت این منابع در برابر بیگانگان، هم‌چوشی فرهنگی و اجتماعی منطقه‌ای، باورهای مشترک عقیدتی و دینی^{۱۷} و در نهایت گذشته و آینده مشترک در منطقه در جهت هشیاری جمعیت بومی خلیج فارس و آگاه نمودن آنان از خطر جدی ماندگاری بیگانگان در منطقه اقدام نمود.

بنادر در سواحل به منزله دروازه‌های ارتباطی است که با توجه به میزان قابلیت سیاستگذاران و برنامه‌ریزان بار مثبت یا بار منفی برای کشورهای دارنده بنادر دربر خواهد داشت.

بنادر خلیج فارس با چهار تیپ تجاری، ماهیگیری، نفتی و نظامی^{۱۸} می‌تواند دریچه تحقق سیاستگذاری منطقه‌ای نیز باشد و علاوه بر اینکه دریچه ورود کالاست قابلیت ورود و خروج فرهنگ و باورها را نیز در خود دارد بوسیله اعمال سیاست توسعه و رشد اقتصادی، رفاهی، توریستی، فرهنگی و هویتی ایجاد زمینه‌های ارتباط میان جمعیت مناطق شمالی و جنوبی سواحل خلیج فارس می‌توان هشیارانه سیاستهای نفوذ و ماندگاری قدرتهای فرا منطقه‌ای را تعدیل نمود.

بخش قابل توجهی از ساخت و تجهیز بنادر کشورهای جنوبی حوزه خلیج فارس توسط سرمایه‌گذاری کلان قدرتهای فرا منطقه‌ای انجام گرفته است.^{۱۹} اصولاً اینگونه جهشهای اقتصادی در کشورها در تشکیل سیاستهای اقتصادی ماندگاری قدرتهای فرامنطقه‌ای است. علاوه بر سیاستگذاریهای فرهنگی و اجتماعی بمنظور انتقال واقعیتهای سیاسی موجود توسط بنادر و جزایر و پس کرانه‌های استقرار گاهی ایران بمنظور مقابله با سیاستگذاریهای اقتصادی قدرتهای فرامنطقه‌ای در حوزه جنوبی خلیج فارس نیازمند سیاستگذاری اقتصادی در حیطه داخلی مرزهای ایران در سطوح جزایر و بنادر ایران نیز هست.

تجاوز کشور عراق به ایران^{۲۰}، جنگ عراق با کویت، تشنج در افغانستان، تحریم‌ها از سوی قدرتهای فرا منطقه ای و بسیاری از تنش‌های دیگر و گاه عدم برنامه‌ریزی صحیح همگی در وضعیت رکود یا فعالیت بنادر ایران موثرند.

رکود و تضعیف اقتصادی بنادر موجب ضرر و زیان قابل توجه گردیده و در عین حال موجب بیکاری نیروهای فعال و جابجایی جمعیت به امید یافتن کار در سواحل جنوبی و در نهایت تضعیف قدرت ایران و تضعیف امنیت در رقابت با بنادر ساخته شده و فعال بوسیله بیگانگان می‌گردد.

با توجه به نقش و اهمیت حضور ایران و حساسیت مکانی و در نهایت عملکردی بنادر و جزایر جنوبی ایران در جهت تعدیل و خشی نمودن توطئه در شرف تکوین الگوی پیشنهادی نیز مطرح گردیده است.

نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت منطقه خلیج فارس در هر دوره تاریخی گروههای سلطه‌گر خارجی بمنظور دستیابی به ثروت و منابع سرشار سرزمینی با ایده گرفتن از نظریه پردازان سلطه با اعمال روشهای گاه قهرآمیز و نظامی، گاه با ایجاد حکومت‌های دست‌نشانده و اکنون با تغییر ترکیب جمعیتی و بدنبال آن تغییر ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سعی در ماندگاری در کشورهای جنوبی سواحل خلیج فارس دارد.

تبادل فرهنگی بین اقوام مختلف در کشورهایی که تحت تاثیر مهاجرت‌های سیاسی سلطه‌گر قرار گیرند، از روال عادی خارج شده و به نوعی استیلای فرهنگی قوم مهاجر بر ساکنان بومی منجر می‌شود. مهمترین هدف بیگانگان از ماندگاری در اقلیت قرار دادن جمعیت بومی و در نهایت تفرقه‌افکنی و جلوگیری از اتحاد و همگرایی منطقه ای است. ماندگاری بیگانگان در سواحل جنوبی خلیج فارس به شدت منافع و امنیت و کشورهای منطقه مورد هجوم مهاجرین و ایران را که نزدیک به نیمی از سواحل خلیج فارس را در اختیار دارد به خطر خواهد انداخت.

در قبال چنین حرکتی از سوی قدرتهای فرامنطقه‌ای اکنون سیاستگذاری بر جزایر و بنادر جنوبی ایران از حساسیت بیشتری در دو جنبه نفوذپذیری و تاثیرگذاری برخوردار است. به منظور تضعیف سیاست اخیر گروههای سلطه‌گر در صورت برنامه‌ریزی خردمندانانه و هدفمند، جزایر و بنادر ایرانی خلیج فارس فرصتهای باارزشی را در اختیار سیاستگذاران خواهد گذاشت. در این پژوهش الگوی پیشنهادی بمنظور سیاستگذاری در چهار سطح جهانی، فرا کشوری، کشوری و درون کشوری مطرح گردیده است.

قابل ذکر است این پژوهش و الگوی ارائه شده پیشنهادی از نوع بنیادی-تحلیلی است و در صورت تصمیم به اجرایی نمودن آن بدنبال این پژوهش بنیادی نیازمند بررسی از نوع تحلیلی-کاربردی خواهیم بود که الزامات الگوی پیشنهادی و راهکارها به تفصیل بررسی گردند.

الگوی پیشنهادی

بنا بر ادبیات جغرافیای سیاسی ساختار جغرافیای سیاسی جهان الگوهای سیاسی-فضایی متنوعی دارد. این الگوها از جهت مقیاس جغرافیایی و ماهیت قدرت و نقش‌آفرینی با یکدیگر متفاوتند. به‌طور کلی ساختار جغرافیای سیاسی جهان از چهار سطح تشکیل می‌شود که به ترتیب عبارتند از: ۱- سطح فروملی (درون کشوری)، ۲- سطح ملی (کشوری)، ۳- سطح منطقه‌ای (فراکشوری)، ۴- سطح کروی (جهانی).

هر یک از سطوح مزبور ویژگیها، قلمرو، ماهیت، قدرت و کارکرد خاص خود را دارند، سطوح ساختاری مزبور لزوماً از رابطه ارگانیک کامل برخوردار نیست. به عبارتی رابطه سلسله مراتبی و نظام یافته آنها بویژه بین سطوح ۳ و ۴ ناقص است. با توجه به ساختار و ماهیت الگوی ماندگاری جمعیت قدرتهای فرا منطقه‌ای و نقش و تاثیر فراگیر آن در چهار سطح ساختار جغرافیای سیاسی، بمنظور تعدیل الگوی سیاست ماندگاری بیگانگان سیاستگذاری در چهار سطح در این تحقیق توصیه شده است.

الگوی پیشنهادی تعدیل در سیاست ماندگاری قدرتهای فرا منطقه ای خلیج فارس

پی‌نوشت‌ها

۱. امامی، محمدعلی، عوامل تاثیرگذار داخلی در خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۰، ص ۸۱.
۲. زارعی، بهادر، ۷۸/۶/۱۴، جغرافیای سیاسی خلیج فارس، نشریه رسالت.
۳. کاظمی، مرضیه، ۸۲/۳/۸، اهمیت جغرافیای سیاسی خاورمیانه و خلیج فارس، نشریه کیهان.
۴. پیشگاهی فرد، زهرا، آبان ماه ۸۰، جغرافیای سیاسی خاور میانه پس از ۱۱ سپتامبر، نشریه حیات نوسیاسی.
۵. خاتمی، محمد، ۷۹/۱۲/۷، از جنگ تمدن‌ها تا گفتگوی تمدن‌ها، نشریه خراسان.
۶. یزدان‌پناه، کیومرث، ۸۳/۴/۶، زلزله در جغرافیای سیاسی، نشریه جام جم.
۷. امامی، محمدعلی، سال ۱۳۸۰، عوامل تاثیرگذار داخلی در خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ص ۲۹۵ و ۷۶ و ۱۵۸.
۸. پولاب، شهره، ۸۴/۳/۳۰، هویت مکانی در جغرافیای سیاسی، نشریه شرق.
۹. جغرافیای سیاسی دریایی، امنیت مسائل سرزمینی در خلیج فارس، بهار ۷۹، نشریه سیاست خارجی، شماره ۱، ص ۲۸۵.
۱۰. زواری، عبدالمجید، ۸۵/۲/۲۶، ایران، ابرقدرت متفاوت، نشریه راه مردم.
۱۱. زارعی، بهادر، ۷۸/۶/۱۴، جغرافیای سیاسی خلیج فارس، نشریه رسالت.
۱۲. مجتهد زاده، پیروز، سال ۱۳۸۶، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، انتشارات سمت، ص ۳۶۷.
۱۳. سجادیان، فیروزی، ناهید، محمد علی، ۷-۸ آبان‌ماه ۱۳۸۶، گسترش ناتواسترتژی آمریکا پانزدهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی و قفقاز، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۴. سیمبر، رضا، منطقه‌گرایی در جغرافیای سیاسی جهان: دگرگونی رهیافتها و گزینه های فراسو، نشریه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۰۷ و ۲۰۸، ص ۱۴۰.
۱۵. روشندل، جلیل و حسین سیف‌زاده، سال ۸۲، تعارضات ساختاری در منطقه خلیج فارس، مرکز پژوهشهای علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ص ۲۳.
۱۶. جغرافیای سیاسی دریایی - امنیت مسائل سرزمینی در خلیج فارس، بهار ۷۹، نشریه سیاست خارجی، شماره ۱، ص ۲۸۷.
۱۷. سجادیان، فیروزی، ناهید، محمد علی، ۷-۸ خرداد ۱۳۸۶، سیاست‌گذاریهای جمعیتی قدرتهای فرا منطقه ای و لزوم شناسایی عوامل اساسی هویت‌ساز منطقه‌ای در تأمین امنیت منطقه خلیج فارس، هفدهمین همایش بین‌المللی خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۸. احساندار، نرگس، ۸۲/۲/۳۰، بنادر، گذرگاه توسعه.
۱۹. قمری وفا، مجتبی، ۸۵/۲/۴، بنادر ایران جایگاه اقتصادی خود را بدست می آورند، نشریه جهان صنعت.
۲۰. سیف الهی، مهر و آبان ۸۰، خلیج فارس امن است، مهر و آبان ۸۰، نشریه بندر و دریا، شماره ۸۵-۸۶.

منابع

- احساندار، نرگس، ۸۲/۲/۳۰، بنادر، گذرگاه توسعه.
- امامی، محمد علی، سال ۱۳۸۰، عوامل تاثیرگذار داخلی در خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- پولاب، شهره، ۸۴/۳/۳۰، «هویت مکانی در جغرافیای سیاسی»، نشریه شرق.
- پیشگاهی فرد، زهرا، آبان ماه ۸۰، «جغرافیای سیاسی خاور میانه پس از ۱۱ سپتامبر»، نشریه حیات نوسیاسی.

- حافظ‌نیا، محمدرضا و مراد کاویانی راد، ۱۳۸۳، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، انتشارات سمت.
- خاتمی، محمد، ۷۹/۱۲/۷، «از جنگ تمدن‌ها تا گفتگوی تمدن‌ها»، نشریه خراسان.
- «جغرافیای سیاسی دریایی - امنیت مسائل سرزمینی در خلیج فارس، بهار ۷۹، نشریه سیاست خارجی، شماره ۱.
- روشندل، جلیل و حسین سیف‌زاده، سال ۸۲، تعارضات ساختاری در منطقه خلیج فارس، مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ص ۲۳.
- زارعی، بهادر، ۷۸/۶/۱۴، «جغرافیای سیاسی خلیج فارس»، نشریه رسالت.
- زواری، عبدالمجید، ۸۵/۲/۲۶، ایران، «ابرقدرت متفاوت»، نشریه راه مردم.
- سجادیان، فیروزی و محمدعلی ناهید، ۷-۸ آبان‌ماه ۱۳۸۶، گسترش ناتواسترتژی آمریکا پانزدهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی و قفقاز، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- _____، ۷-۸ خرداد ۱۳۸۶، سیاست‌گذارهای جمعیتی قدرتهای فرا منطقه‌ای و لزوم شناسایی عوامل اساسی هویت‌ساز منطقه‌ای در تامین امنیت منطقه خلیج فارس، هفدهمین همایش بین‌المللی خلیج فارس.
- سیف الهی، مهر و آبان ۸۰، «خلیج فارس امن است»، مهر و آبان ۸۰، نشریه بندر ودریا، شماره ۸۵-۸۶.
- سیمبر، رضا، «منطقه‌گرایی در جغرافیای سیاسی جهان: دگرگونی رهیافتها و گزینه‌های فراسو»، نشریه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۰۷ و ۲۰۸.
- قمری وفا، مجتبی، ۸۵/۲/۴، «بنادر ایران جایگاه اقتصادی خود را بدست می آورند»، نشریه جهان صنعت.
- کاظمی، مرضیه، ۸۲/۳/۸، «اهمیت جغرافیای سیاسی خاورمیانه و خلیج فارس»، نشریه کیهان.
- مجتهدزاده، پیروز، سال ۱۳۸۶، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، انتشارات سمت.
- یزدان‌پناه، کیومرث، ۸۳/۴/۶، «زلزله در جغرافیای سیاسی»، نشریه جام جم.